

Dokumentumok nyomán

Szőnyiné Szerző Katalinnal Elek Szilvia beszélget

A három nagy személyiség, Haydn, Erkel és Liszt évfordulójára rendre három egymást követő évben kerül sor, s ilyenkor, egy-egy jubileumi év alkalmával gazdagabbnál gazdagabb rendezvényeket, előadásokat, kiadványokat láthatunk, hallhatunk. A programok előkészítését minden esetben elmélyült kutatómunka alapozza meg, amelynek nélkülözhetetlen forrása a mindenkori hagyatéék. Jelen beszélgetésünk helyszíne igazán inspiráló; kétszáz éves, elsárgult színházi plakátok, kéziratos kották és múlt századi operettdivák rézmetszetei között ülünk ugyanis az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának helyiségében. Kalauzunk, Szőnyiné Szerző Katalin zenetörténész, aki 1994-től 2008-ig az OSZK Zeneműtárának vezetője volt, természetesen már régóta otthonosan mozog ebben a csodálatos világban. Először az Erkel-hagyatékról kérdeztem.

Szőnyiné Szerző Katalin: A Zeneműtár története érdekesen fonódik össze az Erkel-hagyatéék múltjával. Ugyanis a Zeneműtár mint külön gyűjtemény létrejöttét nagyrészt annak köszönheti, hogy 1904-ben az Erkel család eladta az akkor még a Nemzeti Múzeumban működő OSZK Kézirattárának a náluk őrzött kéziratos Erkel-hagyatééket. Itt érdemes megjegyezni, hogy amíg Liszt Ferenc a Zeneakadémiára hagyományozta könyv- és kottatárát, az az Erkel Ferenc, aki Liszt elnökségével párhuzamosan a Zeneakadémia első igazgatója volt, nem a Zeneakadémiára, hanem a Nemzeti Könyvtárra bízta hagyatékát. Mivel ezzel a hagyatéékkal a Nemzeti Könyvtár gyűjteményébe egy olyan nagy, összefüggő kottakézirat-egység került, amelynek kezeléséhez már komoly zenei végzettséggel rendelkező szakemberek és külön tárolási módszer volt szükséges, a könyvtár vezetői elhatározták egy önálló zeneműtár létrehozását. Sajnos közbeszólt a világháború, majd Trianon, ezért végül 1924. május 1-jén nyílhatott meg D'Iszo Kálmán vezetésével a Zenei Osztály, amely fő feladatának tekintette, hogy a már korábban a nagyállományban és egyéb helyeken meglévő zenei egységeket egy külön gyűjteménybe szervezze. A könyvtár még ebben az évben megjelentette Erkel Ferenc zenei leveleinek annotált bibliográfiáját, vagyis a tőle származó és a neki írt leveleket, és egy másik kötetben megkezdődött a zenei kéziratok feldolgozása. Különös és megható, hogy az Ms. mus. 1 jelzetű mű éppen a *Hymnus* kézírata, vagyis a *Hymnus* 1844-ben beadott pályázati példánya.

Elgondolkodtató, milyen kevés műve jelent meg Erkelnek még életében nyomtatásban, s halála után is hány évtizednek kellett eltelnie, mire megérették a feltételek egy tudományos Erkel-összkiadás beindításához. Vagyis fájóan hiányzott egy olyan tudományos, a kutatók és a zenei világ számára kézbe adható nyomtatott partitúrasorozat, melyből egy olyan Erkel-hagyományt lehetett volna a világ elé tárni, amely méltó Erkel nevéhez és ahhoz a művészi színvonalhoz, amelyet neve a magyar, és tegyük hozzá, az európai operatörténetben is képviselt.

E. Sz.: *Ugye jól tudom, hogy a Bánk bánt a II. világháború óta ismét eredeti formájában a tavalyi évadban mutatták be színpadon Magyarországon, s az első autentikus budapesti előadásra pedig idén novemberben, éppen Erkel születése napján kerül sor?*

– Igen, pontosan így van. Ennek egyébként egyrészt szerzői jogi oka van, hiszen 1943-ban lejártak a szerzői jogok, és ezt kihasználva a hivatásukban és meggyőződésükben hívó, és tegyük hozzá, jóakarattal közreműködő Oláh Gusztáv, Nádasy és Rékai triász oly módon modernizálta zeneileg és dramaturgiailag – elsősorban Katona drámájához közelítve – a remekművet, hogy hosszú időre megalkották a XX. század második felére érvényes általánosan ajánlott *Bánk bán*-olvasatot. Az 1993-as Erkel-centenárium tájékán viszont már egyre több kolléga vitatta az ő *Bánk bán* elvetését. Legalább CD-n és kitűnő előadóművészekkel megszületett az első hangzó szembesítés. Kiderült, amit sokan sejtettünk, hogy ha annak idején már az 1861-es *Bánk bán* is nagy sikerrel tudott megszólalni, akkor vétek elvetni az eredeti verzió klasszikus értékű, örökbecsű zenei anyagát.

– *Ezek szerint az összkiadás ügye, ha lassan is, de mégiscsak előtérbe került, és megjelentek az első nyomtatott partitúrák. Ha jól tudom, az előkészületekben önnek is jelentős része volt.*

– Igen. Amikor én 1989-ben a könyvtár Zeneműtárába kerültem, egyik elsődleges munkámmá vált, hogy ebben az óriási hungarica gyűjteményben többek között Erkel gyűjteményét is gondozzam, s a kiállítások, évfordulók kapcsán azt, amit ebből fontosnak tartok, kollégáimmal felmutassam. Ez az Erkel-gyűjtemény akkor már nemcsak az előbbieken említett Széchényi könyvtári hagyatékából állt, hanem kibővült Erkel karmesteri működésének teljes kottarepertoárjával, saját operáival is, azzal az anyaggal tehát, mely 1981-ben, az Operaház rekonstrukciója idején a Zeneműtárba került. Ez az úgynevezett „használaton kívüli kottatár”, vagy népi nevén „Bánya”, 1984–85-ben a budai Várba került, az Országos Széchényi Könyvtár jelenlegi épületébe. Amikor azután a Zeneműtár vezetését 1994 januárjától átvettem, az én feladatom lett ennek a hatalmas, addig még rendezetlen 300 polcfolyóméternyi anyagnak a könyvtári rendezése. Tudományos akadémiai pályázattal négy éven át, fiatal zenetudósok bevonásával sikerült az első „nagyrend” megalkotása: a nemzeti színházi magyar szerzők operarepertoárjának leválasztása, lapról lapra való végigolvasása, könyvtári állományba vétele. Ennek eredményeként ma már tudományos szempontból is értékelhető könyvtári rendszerben található és szolgáltatathatók a régi Nemzeti Színházról örökölt muzeális kötetek.

Az Erkel-hagyaték digitalizálását ehhez a projekthez szervesen kapcsolódva már egy következő ütemben kezdtük el. Immár a Zenetudományi Intézet vezetésével, és szintén egy négyéves pályázat keretében, még hozzá úgy, hogy az Erkel-kéziratokhoz kapcsolódóan az OSZK Színház történeti Tárának Erkel-színpadképeit, -jelmezterveit és egyéb színházi vonatkozású dokumentumait is rögzítettük digitálisan, mintegy 80 ezer felvételen. Ez olyan háttérmunka volt, ami kevésbé látványos, amelyről kevesen tudnak, ugyanakkor e nélkül a csapatmunka nélkül, korszerű módszerekkel az Erkel-összkiadást aligha lehetett volna elindítani. Mondhatni, hogy a hazai zenei összkiadások történetében korszakváltást jelentett az a tény, hogy a sok helyről összegyűjtött források

összehasonlítható zenei anyagát – hosszú mikrofilmcsíkok, xeroxok megfelelő ütemeinek a nehézkes kikeresése és összevetése helyett – mára már egyetlen kattintással egymás mellé rendelhetjük a számítógép képernyőjén. Mindannyiunkat, akik ebben a pályázatban részt vettünk, az hajtott, hogy a 2010-es Erkel-évfordulóra felgyorsítsuk az előkészületeket, s elkészülhessen legalább az operakiadások első sorozata. S ez így is lett; nagy nemzeti intézményeink összefogásával, remek közreadókkal, a Rózsavölgyi-cég kiadásában megjelenhettek a *Bátori Mária*, a *Hunyadi László* és a *Bánk bán* kötetei.

– *Mi van még hátra, melyek lesznek a következők?*

– Tudomásom szerint a *Sarolta* lehet a következő nyomtatásra váró mű, de a végleges sorozattervet az újabban előkerülő források, Erkel Gyula hagyatékának még ismeretlen darabjai módosíthatják.

– *Térjünk vissza újból az évfordulók megünneplésére! Ön már számos korábbi nagy évforduló alkalmával készített emlékezetes kiállításokat, gondoljunk csak a Haydn-kiállításokra, például Le Mans-ban, vagy itt Budapesten a Széchényi Könyvtárban az 1993-as centenáriumi Erkel-kiállításra. Ebben az évben is egyik gazdája volt egy Erkel-kiállításnak, amelyet elsősorban Erkel zeneakadémiai működésének szentelt, helyszínül azt a Régi Zeneakadémiát választva, amely otthont adott valamikor Erkel és Liszt Zeneakadémiájának.*

– Igen, nagy örömmre szolgált Domonkos Zsuzsa, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum igazgatónőjének felkérése, hogy most Erkel zeneakadémiai igazgatói szerepével foglalkozzam. Annál is inkább örültem a feladatnak, mivel ez volt az a téma, amellyel korábban, zeneműtári minőségemben még nem foglalkozhattam.

– *Nagyon időszerű ez a kiállítás, hiszen aligha tudja az emberek többsége, hogy mennyit is tett Erkel a hazai zenei és kulturális életért. Azzal pedig végképp nem lehetnek tisztában, hogy a Zeneakadémia létrehozását is elsősorban Erkel Ferencnek köszönhetjük. Benne nemcsak az intézmény alapító igazgatóját, hanem egy különlegesen kiemelkedő, kiváló tanár egyéniséget is tisztelhetünk.*

– Igen, a Kézirattárban őrzött s ezen a kiállításon kiállított levelekből kirajzolódik egy olyanfajta tanári arcél, amely számomra is meglepetésként szolgált. A mindennapok küzdelmei között – az alapítással járó gondok, a szervezés, az órabeosztások, a kicsi tanári fizetések, a különböző intrikák, a protekciókérések, az épülethiány, pénzhiány, tehát ezen problémák közepette, amelyek teljesen olyanok, mint amelyekkel ma is nap, mint nap szembesülünk – Erkel hihetetlen diplomáciai érzékkel oldotta meg a szinte megoldhatatlant. Csodálatos belső ereje, hite és megkérdőjelezhetetlen elkötelezettsége volt. Kitűnő tanár, s egyben fantasztikus zongorista lehetett, aki Pesten például bemutatatta Chopin *e-moll zongoraversenyét*. Kisvárosokból érkezett Pestre, és aztán nem akart innen elmenni, sehova máshova. Mindig itthon akarta a hazai zenei életet szolgálni.

– *Mondhatjuk tehát, hogy Erkel az örök magyar dilemma megtestesítője? A menni vagy maradni kérdésére gondolok, vagyis arra a problémára, amellyel a mai napig küzdenek honfitársaink; itthon maradván szívósan küzdeni, a tehetség ellenére vállalva az ismeretlenséget, vagy külföldre menve, távol a hazától hírnevet szerezni...*

– Igen, ez Erkelre teljes mértékben érvényes. Igaz, hogy neve egyszer-egyszer felbukkan például Bécsben, de már Párizsban nem járt szerencsével, s nem is akart aztán soha külföldre menni. Persze, az ő külföldi – lehetséges – karrierjébe alaposan beavatkozott az akkori politika is. Olvashatjuk a korabeli bécsi lapok tudósításában, hogy még a negyvenes évek elején bölcs várakozással nyugtázták Erkel berobbanását a magyar zenei életbe, de amikor egyértelműen látták már, hogy milyen hatalmas személyiség – ez ugye a *Himnusz* megszületése utáni időkre tehető –, ott akadályozták, ahol csak lehetett. Nem véletlen, hogy legszebb operái, kamaraművei – az alkalmi és gyenge megszólalásokat nem tekintve – Bécs határán túl nem tudtak a világ operaházaiba, koncerttermeibe eljutni.

– *Óhatatlanul felvetődik az emberben a kérdés, ha az akkori Zeneakadémia működésére gondolunk: milyen kapcsolat is lehetett Erkel és Liszt között? Liszt ugyanis épp annak a bizonyos másik fajta művész típusnak a képviselője, utazó világpolgár, mai szóhasználattal élve, valódi sztár volt.*

– Amikor ők a Zeneakadémián egy épületben laktak – Liszt az első emeleti lakosztályban, Erkel pedig a második emeletiben –, Liszt ment mindig fel Erkelhez, még hozzá naponta. Kikérte tanácsait, bevonta döntéseibe. Ha pedig külföldön tartózkodott, levélben tette meg mindezt. Liszt saját tanítványait is Erkelre bízta távollétében. Ez egy kölcsönös megbecsülésen alapuló kapcsolat volt. Mindketten becsülték a másikban azt, ami öbelőlük hiányzott. Liszt például soha nem mérkőzhetett azzal a kapcsolatrendszerrel s azzal a mérhetetlen szeretettel, ami Erkel itthon körülvette. Erkelnek viszont, azért mert itthon élt, nem lehetett meg az a világra való kitekintése, nyitottsága, ami Lisztnek természetesen volt.

– *Erkel hazafiságáról, hazaszeretetéről, a magyarság iránti elkötelezettségéről sokat hallhattunk már. De vajon a dokumentumokból nyomon követhetőek-e életének azok az állomásai, amelyek során e szép vonásai kialakultak?*

– Hogy magyar zenésszé váljon, ehhez az kellett először is, hogy a háromnyelvű Gyulán gyermekeskedjen, majd pedig Pozsony után Kolozsvárott is befogadják, fontos feladatokat bízzanak rá. Hogy pontosan mikor került Kolozsvárra, nem tudjuk, csak azt, hogy 1834–35-ben hagyta el a várost. Itt a magyar arisztokrácia köreiben dolgozhatott, akik sokkalta inkább magyarok voltak mindig, mint például az ország nyugati részén élő főuraink. Erkel mint fiatal ember Kolozsvárott kapta meg a sorsdöntő érzelmi és zenei impulzusokat, a magyar zenész hivatását. Abban az erdélyi városban, ahol 1822-től már magyar nyelvű kő színház működött, és a magyar nyelvű operajátszás alapjait is lerakták az első magyar dalművekkel. Ezekről a gyökerekről legszebben saját szavai beszélnek:

„Ami vagyok, azt mind Kolozsváron töltött éveimnek köszönhetem. Ott műveltem ki magam zongoraművésznék, ott tanultam legtöbbet, ott lelkesítettek, ott kötötték lelkemre a magyar zene felvirágoztatásának ügyét és ott telt meg szívem a szebbnél szebb magyar-székely népdalok árával, melyektől nem tudtam többé szabadulni, s nem is nyugodtam meg addig, míg ki nem öntöttem lelkemből, amit már akkor éreztem, hogy ki kell öntenem.”

– *Erkel Ferenc évfordulója kapcsán mi az a gondolat, amelyet a mai kor embere tanulságul megőrizhet magának?*

– Széchenyi István használja naplójában több helyen azt a kifejezést, hogy „élettudomány” kell a dolgok, a közjó előmozdításához. Ez azonban nem azonos a mai értelemben már csak pejoratívan alkalmazott „életművészet” szóval. Azt gondolom, hogy Erkel és korának számos más nagy személyisége, mint Széchenyi és Liszt is, a szó szoros értelmében az élettudomány kiváló művelői voltak. Tudták, hogy egy probléma megoldásához milyen eszközökhöz folyamodjanak. Nem a kifogásokat keresték; mindig jó érzékkel tudták, hogy kihez kell fordulni, milyen taktikai lépéseket kell megtenni, hogy a nagy ívű tervek-ből valóban megvalósuló művészeti, tudományos élet szülessen. Így ezeknek a dokumentumoknak, a kiállításokon látható forrásoknak egyik kézzelfogható értelme az, hogy a bennük rejlő tartalom a mai embernek is fogódzót, ösztönzést és saját életére vonatkozó példát mutasson.

